

Jean Le Dù, *Nouvel Atlas Linguistique de la Basse-Bretagne*, Volume 1–2 (Brest 2001)

Jožica Škofic

IZVLEČEK: V prispevku je predstavljan lingvistični atlas Spodnje Bretanje, ki je leta 2001 v dveh zvezkih izšel na zahodnobretonski univerzi v Brestu. Njegov avtor Jean le Dù, ugledni bretonski dialektolog, ki je tudi sodelavec Evropskega lingvističnega atlasa (ALE) in Romanskega lingvističnega atlasa (AliR), je v njem predstavil sadove skoraj tridesetletnega raziskovalnega dela, v tej knjigi predstavljene-ga z metodo lingvistične geografije.

Jean Le Dù, *Nouvel Atlas Linguistique de la Basse-Bretagne*, Volumes 1–2 (Brest 2001)

ABSTRACT: This article discusses the New Linguistic Atlas of Lower Brittany, which was published in 2001 in two volumes by the University of Western Brittany in Brest. Its author, Jean Le Dù, is a prominent Breton dialectologist and he is also involved in the European Linguistic Atlas (ALE) and the Romance Linguistic Atlas (AliR). This atlas presents the fruits of nearly thirty years of research by Le Dù in linguistic geography.

Nouvel Atlas Linguistique de la Basse-Bretagne, ki je v dveh zvezkih formata A3 izšel leta 2001 kot publikacija Centra za bretonske in keltske raziskave (Centre de Recherche Bretonne et Celtique) na Université de Bretagne Occidentale, je pomemben prispevek njegovega avtorja dr. Jeana le Dùja, profesorja na tej univerzi, k bretonski dialektologiji in geolingvistiki.

Avtor v uvodu k atlasu med drugim na kratko predstavlja zgodovino breton-ske geolingvistike in ob tem izpostavlja tri temeljna dela, na katerih temelji tudi njegov atlas. Prva geolingvistična predstavitev bretonščine je *Atlas Linguistique de la Basse-Bretagne* (ALBB) Pierra le Rouxa, ki je na temeljih med letoma 1913 in 1920 izvedenih raziskav v 77 krajih izšel v šestih zvezkih s po sto kartami v letih 1924, 1927, 1937, 1943, 1953 in 1963. Ta atlas se je zgledoval pri galo-romanskem delu *Atlas Linguistique de la France* (ALF), avtorjev Gilliérona in Edmonta, ki je izšel v Parizu v letih 1902 do 1910. Leta 1951 je François Falc'hun prav na podlagi prvih štirih zvezkov ALBB pripravil svojo doktorsko tezo *L'Histoire de la langue bretonne d'après la géographie linguistique*, ki je zaradi uporabe metode analize

lingvističnih kart pomenila veliko spremembo v védenju o bretonskem jeziku in njegovi zgodovini, hkrati pa postala temelj za zasnovo novega spodnjebretonskega lingvističnega atlasa.

Gradivo za novi atlas je bilo pridobljeno z anketo – kratkim vprašalnikom, vsebujočim preprosta vprašanja o predmetih in pojavih iz vsakdanjega življenja, ki so omogočala medsebojno primerjanje in hkrati večstransko uporabnost gradiva, tj. ne le za leksikalno, ampak tudi za fonetično in morfološko analizo. Anketo je poleg avtorja atlasa v letih 1969–1997 izvajalo 23 izpraševalcev, ki so bili večinoma tudi sami govorniki bretonščine in so prav tako navedeni v uvodu (metajezik atlasa je seveda francoščina). Vse ankete so registrirane/posnete, fonetično transkripcijo je opravil en sam človek, kar je zaradi enotne percepcije omogočilo natančen zapis gradiva z vsemi izgovornimi podrobnostmi – za zapis gradiva je avtor uporabil mednarodno fonetično transkripcijo (IPA) z diakritičnimi znamenji tako nad samoglasniki kot soglasniki, označeval je naglasno mesto in zapisal tudi diftonge, kar je prav tako predstavljeno v uvodnem poglavju. Kljub pozornemu vodenju projekta in natančni fonetični transkripciji pa avtor ugotavlja, da je gradivo ponekod neenotno (tako vsebinsko kot glede slovničnih značilnosti), saj so raziskovalci različno natančno postavljali vprašanja, informatorji sami pa so jih tudi različno razumeli oz. nanja odgovarjali v skladu s svojim siceršnjim znanjem in izkušnjami (tako je bil npr. informator kovač v nekaterih odgovorih natančnejši od kmeta in obratno).

Mreža raziskovanih točk je nekoliko razširjena in delno preštevilčena mreža ALBB (preštevilčene točke so posebej navedene) – zajema 187 krajevnih govorov (tj. nekako vsaka tretja občina/komuna Spodnje Bretanje), ki so karseda enakomerno razporejeni v tri pasove, upoštevajoč pri tem tudi geografsko razčlenjenost zajetega območja (zlasti reke in relief ter otoke in polotoke). Raziskovano območje je v uvodu atlasa predstavljeno ne le s fizično karto Bretanje, ampak tudi z dvema zemljevidoma (kjer nemo karto predstavlja z zeleno barvo očrtana obala, otoki in večje reke), na katerih je mreža krajev prikazana z oštevilčenimi točkami in njihovimi uradnimi, tj. francoskimi imeni, puščice med točkami pa pojasnjujejo zaporednost oštevilčenja. Kartografsko predstavitev točk dopolnjujeta dva seznama, tj. abecedni seznam krajev (s širšo geopolitično umestitvijo v kantone, občine in okrožja) in seznam krajev po zaporedju oštevilčenja.

V uvodnem poglavju avtor na kratko predstavlja tudi informatorje in problematiko, povezano z anketiranjem. Ugotavlja, da so v primerjavi z ALBB nekateri kraji že popolnoma debretonizirani in zato niso bili primerni za zajetje v mrežo novega atlasa. Ker je francoščina že skoraj povsod izrinila bretonščino vsaj iz javnega življenja (posamezne pokrajine se glede tega precej razlikujejo), je bilo težko dobiti dobre informatorje, na katere ne bi vplival niti pisani (francoski) jezik niti težnja po jezikovni "čistosti" bretonščine. Kljub temu pa so se raziskovalci potrudili poiskati originalne, "prave" govorce krajevnih govorov, ki so na anketna vprašanja odgovarjali karseda spontano. V posebnem seznamu, kjer so za vsak kraj navedeni zapisovalci in letnice zapisov, so tako z začetnicami imen in priimkov (varstvo osebnih podatkov!) ter s podatkom o letnici rojstva in poklicu predstavljeni tudi informatorji. Med zajetimi poklici izrazito prevladujejo kmetje/poljedelci, precej je tudi obrtnikov različnih strok (čevljar, kovač, ribič, pek, mornar, zidar, krojač, coklar, mizar,

tesar, mešetar), redkeje so kot informatorji navedeni izobraženci (učitelj, uradnik) ali predstavniki drugih poklicev (npr. vojak, trgovec, poštar, delavec). Prevladujejo moški informatorji, ženske so pogosto navedene kot njihove soproge.

Prvi zvezek zajema 294 kart (od tega prve tri, kot že omenjeno, prikazujejo mrežo atlasa), obravnavana gesla so razdeljena na naslednja poglavja, urejena po pomenskih poljih: lokalizacija/umestitev v prostor, 1–27 (tudi bretonska lastna imena točk/krajev iz mreže atlasa in njihovih prebivalcev ter pripadajočih kantonov, nato pa še občno besedje za poimenovanje *fare*, *okoliša*, *mesta*, *vasi* (ed. in mn.), nekaterih krajevnih prislovov ipd.), izrazi za količino in mero, 28–74 (tudi ustrezne vprašalnice, npr. *koliko*, *kako*, števila itd.), besede za čas, 75–138 (npr. imena dni v tednu kot samostalniki in kot prislovi, imena za dele dneva, *leto*, *meseč*, *teden*, *dan*, glagoli, ki označujejo časovno omejenost, npr. *končati*, vprašalnice kot *kdam*), vreme, 139–158 (npr. *oblak*, *veter*, *nevihta*, *blisk*, *sušiti* ...), elementi, 159–170 (npr. *nebo*, *sinji*, *sonce*, *raj*, *svetloba*, *lesen*, *zemeljski*, *ogenj*, *železo* ...), rastline in sadeži, 171–196 (npr. *drevo*, *breza*, *jabolko*, *kostanj*, *jagoda*, *robida* ...), divji sesalci, 197–213 (npr. *volk*, *lisica*, *veverica*, *podgana* ...), divje ptice, 214–228 (*ptič*, *kljun*, *pero*, *kos*, *krokar* ...), druge živali, 229–247 (*krastača*, *žaba*, *paglavec*, *polž*, *muha*, *čebela* ...), domače/družinske živali, 248–258 (npr. *pes*, *psica*, *maček*, *mijavkati* ...), kmetija, 259–267 (npr. *kmetija*, *vodnjak*, *hlev*, *gnoj* ...), ljudje, 268–284 (*deželan*, *poljedelec*, *gospodar*, *zakupnik*, *posel/hlapec*, *služkinja*, *dninar* ...), kmečka dela, 285–294 (*lopatici*, *lopata*, *sejati*, *pleti*, *kositi*, *mlatiti*, *mlatev*, *molsti* ...). Drugi zvezek zajema vprašanja 295 do 601, razdeljena na naslednja poglavja/pomenska polja: orodje, 295–318 (npr. različne vrste *lopat* (ed. in mn.), *srp*, *kosa*, *kosilnica*, *mlatilnica*, *veriga*, *klešče*, *vedro* ...), kulturne rastline, 319–325 (npr. *žito*, *pšenica*, *slama*, *zrno*, *seme*, *detelja* ...), domače živali, 326–372 (npr. *konj*, *žrebec*, *kobila*, *žrebe*, *žrebica*, *podkev*, *osel*, *prašič*, *živina*, *bik*, *krava*, *ovca*, *jagnje*, *kozel* ...), kmečko dvorišče, 373–389 (npr. *petelin*, *kokoš*, *piščanček*, *raca*, *gos*, *golob*, *nesti jajca*, *valiti* ...), človeško telo, 390–417 (npr. *las*, *rdečelasec*, *brada*, *oko*, *uho*, *usta*, *prst*, *jetra*, *kost* ...), človeško življenje, 418–451 (npr. *živ*, *mrtev*, *mlad*, *star*, *močan*, *trpeti*, *biti strah*, *potiti se*, *zebsti*, *dihati*, *kašljati*, *vohati*, *zehati*, *pljuvati*, *teči*, *plavati* ...), človeška razmerja, 452–463 (npr. *misлити*, *govoriti*, *bretonščina*, *ti*, *vi*, *reči*, *slab jezik*/*človek*, *objeti*, *poslušaj*, *poljub*, *črka/pismo* ...), oblačila, 464–475 (npr. *obleka*, *prati*, *perilo*, *lug*, *čevlji*, *vozel*, *odvijati klobčič*, *volnen* ...), prehrana, 476–526 (npr. *jesti*, *piti*, *obed*, *zajtrk*, *prigrizek*, *malicati*, *večerjati*, *ponev*, *pokrov*, *trinožnik*, *kozarec*, *poln*, *prazen*, *obrisati*, *požirek*, *kaplja*, *mleko/mlečen*, *vino/vinski*, *miza*, *kruh*, *hlebec*, *maslo*, *jajce*, *lupina*, *močnik*, *juha*, *svinjski*, *riba*, *ribariti*, *postrv* ...), dom, 527–567 (npr. *koča*, *sprejeti*, *streha*, *dimnik*, *stopnice*, *iti dol*, *vrata*, *odpreti*, *zapreti*, *okno*, *temen*, *svetel*, *luč*, *prižgati*, *ugasniti*, *ognjišče*, *stenska ura*, *metla*, *pometati* ...), človek in družina, 568–601 (*mož*, *žena*, *otrok*, *moj oče*, *moja mati*, *moji starši*, *ded*, *babica*, *brat*, *sestra*, *soprog*, *stric*, *teta*, *bratranec*, *sestrična*, *dete*, *nečak*, *nečakinja*, *boter*, *botra* ...). Večinoma se sprašuje po osnovni slovarski obliki (za samostalnike v ednini, za glagole v nedoločniku), lahko pa tudi po drugih slovničnih oblikah (npr. množini samostalnikov, I. osebi ednine glagolov).

Atlas torej obsega 598 napisnih kart. Leksemi so na njih predstavljeni napisno v fonetični transkripciji ob ustrezni točki, torej brez abstrahiranja v obliki simbol-

nih ali izoglosnih kart in brez gradivnih indeksov. Vsaka karta ima v spodnjem levem kotu svoj naslov, tj. številko vprašanja in vprašanje samo (npr. 126 *une semaine* 'teden') ter podatek o dokumentiranosti besede v drugih atlasih (ALBB, ALF, ALRP – z ustrezno številko iztočnice v njih) in starejših slovarjih bretonščine (Le Catholicon, bretonsko-latinsko-francoski slovar iz l. 1499, Francosko-bretonski ali bretonsko-francoski slovar iz l. 1659, Francosko-keltski ali francosko-bretonski slovar iz l. 1732, Francosko-keltski ali francosko-bretonski slovar mesta Vanne iz l. 1744 in Praktični bretonsko-francoski slovar mesta Leon iz l. 1876 – s podatkom o zapisu leksema v njih). V komentarju desno ob karti so navedene (večinoma glasoslovne) različice leksemov (npr. za točko 186 1 *yr sθ'θn*, 186 2 *yr sθn* – na karti pa je ob številki točke 186 zapisan leksem *yr sθ'hθ*), vendar o kriterijih za uvrstitev različice na karto ali v komentar avtor bralca ne obvešča. V komentarju so zapisani tudi drugi podatki o leksemu, ki niso kartografirani, npr. o rabi leksema v določenih besednih zvezah, pregovorih in frazemih (npr. *ta teden, prejšnji teden, vsak teden, med tednom* ...). Bralec, ki ni strokovnjak za bretonščino (oz. keltske jezike), ob tem najbolj pogreša prav zapis leksema v bretonskem standardu (npr. *sizun* 'teden') oz. neke vrste "poknjženi" leksem, ki bi abstrahiral glasoslovne različice in izpostavil samo osnovno bretonsko poimenovanje. Prav tako manjka tudi indeks/zbirnik bretonskih leksemov, predstavljenih v atlasu, ali vsaj prevod vprašalnice v bretonščino. S tega stališča bi bila gotovo dobrodošla tudi primerjava z drugimi keltskimi jeziki in etimološka pojasnila leksemov.

Kljub omenjenim pomanjkljivostim predstavlja ta jezikovni atlas z okrog 110 000 zajetimi oblikami bogato gradivo za analizo govornjene bretonščine ne le na leksikalni, ampak predvsem tudi na glasoslovni in morfološki ravni, kar je bil pravzaprav tudi osnovni avtorjev namen – ob želji, da se zapiše in z eno od metod lingvistične geografije predstavi jezik, ki zaradi neugodnih jezikovnopoličnih razmer vse bolj izginja.

Avtor je pri predstavitvi publikacije na medmrežju sodeloval z Ecole Nationale des Télécommunications de Brest (http://www.arbedkeltiek.com/galleg/livres/nouvel_atlas.htm).

Jožica Škofic
 Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
 Novi trg 2, 1000 Ljubljana
 Guzej@zrc-sazu.si